

MATERIÁL Y

POPULARITA KANTOVSKÉJ FILOZOFIE NA PRELOME 18. A 19. STOROČIA

IVONA KOLLÁROVÁ

KOLLÁROVÁ, Ivona. The popularity of Kant's philosophy around 1800. *Historický časopis*, 2020, 68, 2, pp. 313-334, Bratislava.

The study uses a wide range of sources to uncover the spread of the ideas of Immanuel Kant outside philosophical circles in the Slovak part of the Kingdom of Hungary. The flow of philosophical ideas is shown not only by the works of Kantians in Hungary, but also by censorship records of the importing of Kantian texts in the 1790s. Critical debate in correspondence and in published texts uncovers anti-Kantian arguments. Information about the propagation and multiplication of Kant's works give an idea of their popularity. Research into memoirs sheds light on how philosophical messages circulated in private communication networks, reaching beyond the philosophical and educational sphere, in spite of bans and repression. Key words: Immanuel Kant. 18th century. 19th century. History of Philosophy. Kingdom of Hungary. Popularity. Transfer of ideas.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.2.6>

Úvod

Analytické pohľady na indexy zakázaných kníh Habsburskej monarchie dnes poskytujú oveľa viac ako len prehľad zakázaných a povolených kníh. Pomáhajú pochopiť transfer a recepciu filozofických ideí, ich prijatie či zavrnutie. Ukazujú, že zmena postojov voči nim ide ruka v ruku so zmenou spoločensko-politickej situácie. V štatistike zákazov z rokov 1792 – 1820 sa meno Immanuela Kanta objavuje pätnásťkrát, pričom v desaťročiach predtým len jediný raz – v roku 1776 zakázala viedenská dvorská komisia dovoz knihy *Träume eines Geistersehers*.¹

Kantovo učenie zažilo včasnú a pozitívnu recepciu a jeho diela boli v tereziánskom a jozefínskom období nielen tolerované, ale aj implementované do

1 BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2017, s. 153, 157. ISBN 9783205205029. Komparatistik Wien Zensurdatenbank. Dostupné na internete [2019-127]: <<http://www.univie.ac.at/zensur/index.php>>.

oficiálnej vzdelávacej politiky, keď bola školskými reformami (1752 – 1774) vytvorená pôda pre nahradenie aristotelovsko-thomistického systému systémom leibnizovsko-wolfovským. V 80. rokoch sa presadil reformný plán Gottfrieda van Swietena postupne meniaci školskú filozofiu podľa tézy, že mládež sa má nielen učiť filozofiu, ale aj filozofovať.²

Kant bol obľúbený u slobodomurárov a neskôr i u príslušníkov uhorského jakobínskeho hnutia.³ Ním predstavený filozofický systém začali považovať za nositeľa revolučných tendencií predovšetkým vďaka aprioristickému konštruktivismu podporujúcemu vzrastajúcu občiansku emancipáciu prostredníctvom kritickej reflexie. Svojou *quod-juris* otázkou predstavoval ohrozenie etablovaného poriadku, ktorý mal teraz obstáť pred rozumom, a nie pred stavovskými zákonmi. Takto chápané učenie – ako politická filozofia – bolo vlastne odôvodnením sociálnych prevratov.⁴ Veľká Francúzska revolúcia bola vnímaná ako slobodomurárske sprisahanie, lebo myšlienky o slobode boli i v Kantových dielach, pozitívne prijímaných a rozšírených medzi uhorskými slobodomurármi. V danej klíme sa osvietenstvo, slobodomurárstvo, revolúcia a kantovská filozofia začali vnímať ako synonymá. Kant zároveň postavil proti sebe zjavené a prirodzené náboženstvo. Hlavnou myšlienkou jeho filozofie náboženstva je téza, že morálka nie je založená na náboženstve a ideu boha nepotrebuje, pretože mysliaci človek podriaďuje svoje konanie etickým normám a svojmu rozumu.⁵ Tak sa stal v tomto období i nepriateľom náboženstva a morálky, synonymom útoku na trón a náboženstvo a jeho prívrženci sa dostali i do podozrenia z ateizmu, hoci jeho filozofia nebola ateistická a neprekryvala sa úplne ani s deizmom.⁶ V dô-

-
- 2 WILFING, Alexander. Die frühe österreichische Kant-Rezeption – Von Joseph II. bis Franz II. In WAIBEL, Violetta L. *Umwege : Annäherungen an Immanuel Kant in Wien, in Österreich und in Osteuropa*. Wien: Vienna University Press, 2015, s. 27. ISBN 9783847104803.
 - 3 Napríklad Ignác Martinovič o Kantovi v *Oratio ad Proceres*, pozri: BENDA, Kálmán. *A magyar jakobinusok iratai. I. kt.* Budapest: Akadémiai kiadó, 1957, s. 136, 139; v *Discussio oratoria in eos, qui in librorum censuram invehuntur*, publikovanej v BENDA, 1957, s. 762. [Hajnoczi, Jozef]. *Extractus legum de statu ecclesiastico in Regno Hungariae latarum*. [s. l.] : [s. t.], 1792, s. 190.
 - 4 WILFING, Alexander. Die staatlich erwirkte Kant-Zensur – Von Franz II. bis Graf Thun-Hohenstein. 2015. In WAIBEL, Violetta L. *Umwege : Annäherungen an Immanuel Kant in Wien, in Österreich und in Osteuropa*. Wien: Vienna University Press, 2015, s. 33-34. ISBN 9783847104803.
 - 5 SOUSEDÍK, Stanislav. Ke Kantovu spisu „Náboženství v hranicích pouhého rozumu“. In KANT, Immanuel. *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 11-45. ISBN 9788074293504.
 - 6 ANDREANSKÝ, Eugen. Kantova filozofia náboženstva z hľadiska praktickej racionality. In *Filozofia*, 2012, roč. 67, č. 3, s. 195-207. ISSN 0046-385X; MÉSZÁROS, Ondrej. Prvý verejný spor v maďarskej filozofii: spor o Kantovu filozofiu na prelome 18. a 19. storočia. In *Filozofia*, 2010, roč. 65, č. 10, s. 968, 972. ISSN 0046-385X; MÜNZ, Teodor. *Filozofia*

sledku toho sa Kant objavoval v rokoch 1794 – 1799 v spomenutých súpisoch zakázaných kníh opakovane. Roku 1798 bol vydaný dokonca všeobecný zákaz rozširovania jeho diel.⁷

Deväťdesiate roky boli však obdobím, keď sa Kantova filozofia presadila vo výučbe na evanjelických lýceách a neskôr na kráľovských akadémiách i na univerzite v Pešti. Pre spomenuté dôvody išlo o „tiché“ presadenie, pričom na katolíckych školách bola zakázaná od roku 1795. Ondrej Mészáros hovorí o kulminačnom bode recepcie v spore o Kanta na prelome 18. a 19. storočia.⁸ Tieto spory nám poskytujú predovšetkým predstavu o recepcii v akademickom prostredí, v prostredí intelektuálnych elít, v prostredí tých, ktorí formovali školskú legislatívu a vzdelávacie plány. Výskum širšieho spektra dostupných prameňov však odhaľuje, že pod touto špičkou ľadovca je širšia sociálna báza rozptylu a obľúbenosti filozofických myšlienok.

Daniela Tinková odkryla obľubu Kantových ideí u vidieckych katolíckych duchovných v 90. rokoch 18. storočia. Ich korešpondencia a rukopisná tvorba nám ukazuje, že napriek oficiálnemu odmietnutiu sa tešil záujmu a obdivu, čo v danej spoločenskej klíme viedlo k represívnym následkom.⁹ Práve represia a disciplinizácia je jedným z produktívnych prístupov pre pochopenie šírky recepcie.

Kant a uhorská cenzúra

Roku 1788 vydal bratislavský vydavateľ Friedrich Mahler výkladový slovník filozofických pojmov použitých v diele *Kritik der reinen Vernunft*. Zostavil ho riaditeľ Kurfirťského inštitútu pre nemých v Lipsku Samuel Heinicke (1727 – 1790).¹⁰ Je to jediné registrované vydanie slovníka a dnes už sotva objasníme, prečo vyšiel práve v Bratislave. Autenticitu impresa zatiaľ nikto nespochybnil a kniha sa nikdy nedostala na index zakázaných kníh. Podporuje predstavu slobodného prúdenia kantovského myslenia v Európe. Situácia sa zmenila v dôsledku revolučných udalostí roku 1789.

slovenského osvietenstva. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 55-56, 147-171.

7 BACHLETNER, ref. 1, s. 157; WILFING, ref. 4, s. 38.

8 MÉSZÁROS, ref. 6, s. 967; MÉSZÁROS, Ondrej. *Dejiny maďarskej filozofie*. Bratislava: Veda, 2013, s. 65, 79-93. ISBN 9788022413022; DEÁK, Eszter. Kant-Rezeption und Kant-Kritik in Ungarn am Ende des 18. Jahrhunderts – Die Lehrtätigkeit Anton Kreils. In WAIBEL, Violetta L. *Umwege : Annäherungen an Immanuel Kant in Wien, in Österreich und in Osteuropa*. Wien: Vienna University Press, 2015, s. 55. ISBN 9783847104803.

9 TINKOVÁ, Daniela. *Jakobíni v sutaně. Neklidní kněží, strach z revoluce a konec osvícenství na Moravě*. Praha: Argo, 2011, s. 84-92, 130-131, 254. ISBN 9788025704417.

10 [HEINICKE, Samuel]. *Wörterbuch zur Kritik der reinen Vernunft und zu den philosophischen Schriften von Herrn Kant*. Presburg: Mahler, 1788.

Bázou pre vnímanie „strachu z Kanta“ môžu byť cenzorské záznamy a posudky. Pomáhajú pochopiť argumentáciu odmietnutia a snahu o vytesnenie z verejného priestoru a privatej lektúry. Tento strach začína byť preukázateľný na začiatku 90. rokov 18. storočia.

V septembri 1791 udelila miestodržiteľská rada povolenie na vytlačenie rukopisu Štefana Tichého *Philosophische Bemerkungen über das Studienwesen in Ungarn*.¹¹ Štefan Tichý je najmä vďaka tejto rozprave považovaný za prvého prívrženca Kanta na uhorskom území a dielo za jeho požiadavku začleniť jeho filozofický systém do univerzitného vzdelávania.¹² Cenzor Mathias Riethaller si to nemohol nevšimnúť a neodpustil si dlhšiu úvahu o postojoch autora k otázkam existencie boha, nesmrteľnosti duše a ľudskej slobody. Podľa neho podporuje takto v študentoch intoleranciu, odvahu posudzovať čokoľvek a intelektuálnu zaťatosť. Tichý sa v očiach cenzora „hrá na patróna naturalizmu“. Neverí na večný trest a v konečnom dôsledku podporuje sektárov, ateistov a materialistov. Pýta sa, či sú u ordinovaného profesora takéto názory tolerovateľné. Upozorňuje aj na to, že Tichý podporuje neobmedzenú slobodu tlače, čo by si miestodržiteľstvo malo všimnúť a vyvodiť dôsledky. Miestodržiteľstvo dalo napriek tomuto stanovisku povolenie na tlač rukopisu.¹³

Preukázateľné prepojenie Štefana Tichého s uhorskými jakobínmi viedlo v roku 1795 k jeho penzionovaniu. Zo svojho postu bol odvolaný nielen on. Odvolanie a dokonca proces proti profesorom filozofie Antonovi Kreilovi a Johannovi Dellingovi z Päťkostolia (Pécsu) bol založený na obvinení, že šíрили „nebezpečný systém, ktorý vedie ku skepticizmu“, pod vplyvom Kantovej filozofie vychovávali ateistov a nepriateľov náboženstva a osvietenstvo je pre nich cesta ako náboženstvo odstrániť a podryť základy štátu.¹⁴

Na jeseň 1795 odovzdal Štefan Tichý košickému cenzorovi Móricovi Sahlhausenovi na aprobovanie rukopis *Hauptmomenten der Kantischen Kritik der*

11 [TICHÝ, Štefan]. *Philosophische Bemerkungen über das Studienwesen in Ungarn*. Pest; Ofen; Kaschau: Strohmayer, 1792.

12 ORAVCOVÁ, Marianna. Štefan Tichý – prvý stúpenec Kanta na Slovensku. In *Filozofia*, 1986, roč. 41, č. 5, s. 588-602; WILFING, ref. 2, s. 30. ZÁKUTNÁ, Sandra. Stephan Tichy on Incorporating Kant's Philosophy into University Education at the End of the 18th Century. In *Contextos Kantianos*, 2016, [roč. 3], č. 4, s. 138-146. ISSN 2386-7655. Doi: 10.5281/zenodo.163995.

13 Magyar németzet levéltár – Országos levéltár (ďalej MNL – OL), C 60, cs. 78, 18380, f. 297-301; KOLLÁROVÁ, Ivona. Sloboda tlače v uhorskom neskorosvietenskom diskurze. In *Historický časopis*, 2015, roč. 63, č. 3, s. 422.

14 ORAVCOVÁ, ref. 12, s. 588-589; MÉSZÁROS, ref. 6, s. 967-968 a i. Pozri aj: DEÁK, Eszter. Vzťahy nemeckých učenců v Uhrách k jakobinismu. Ludwig Schedius a Anton Kreil: prípad dvou profesorů pešťanské univerzity. In *Časopis Matice moravské*, 1990, roč. 109, č. 1, s. 139-142. ISSN 0323-052X.

reinen Vernunft, in fünf Abhandlungen. Cenzor poslal rukopis svojmu nadriadenému, študijnému riaditeľovi Ludovítovi Törökovi s komentárom o obsahu myšlienok vplývajúcich na morálku a náboženstvo. Rukopis putoval do budínskeho cenzorského úradu.¹⁵ O niekoľko týždňov, v decembri 1795 napísal však Tichý miestodržiteľstvu list, v ktorom žiada, aby mu rukopis vrátili, pretože ho už nechce vydať v Uhorsku. Posudok vypracoval opäť cenzor Matthias Riethaller. Podľa jeho vyjadrenia nebol rukopis nebezpečný a môžu ho vrátiť autorovi. V posudku dokonca uviedol, že je veľmi odlišný od filozofických úvah cenzurovaných v roku 1791. Tichý v ňom rozšírené kantovské princípy neobhajuje, ale vyvracia.¹⁶ Rukopis nemáme k dispozícii, môžeme sa však domnievať, že ho Tichý napísal v pohnutých časoch, v snahe očistiť svoje meno od spojenia s uhorskými jakobínmi a vyviaznuť tak z problémov.

Záujem o Kanta možno podložiť zachovanými správami o dovoze.¹⁷ Cenzori pravidelne zachytávali množstvo vychádzajúcich filozofických diel, a to najmä u študentov vracajúcich sa do vlasti zo štúdií. Medzi knihami študenta teológie Františka Borzu z panstva Néma v Komárňanskej stolici vracajúceho sa zo Sas-ka našiel cenzor okrem iného výtlačok diela *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* a Campeho *Schleswigsches* (predtým *Braunschweigisches*) *Journal* z roku 1792. Študent vyhlásil, že viedenská cenzúra mu knihy povolila. Bratislavský študijný riaditeľ Johann Fleischacker však oponoval: knihy sú zakázané v zmysle erga schedam, a preto potrebuje povolenie na dovoz.¹⁸

V máji 1796 si študent teológie, zachytený v správe pod menom Borza, chcel priniesť do vlasti spomenuté *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. Cenzor knihu síce zadržal, aby ju následne vrátili s poučením o tom, že na dovoz treba získať povolenie.¹⁹ Iný študent teológie Gamauf chcel príviesť niekoľko kníh, medzi nimi knihu Gottloba Christiana Storra *Annotationes quaedam theologicae ad philosophicam Kantii de religione doctrinam*.²⁰ Cenzor objasnil, že je to akademický spis o Kantovej zakázanej knihe *Theorie der*

15 MNL – OL, C 60, cs. 90, 21211, f. 401-404; 2798, f. 405.

16 MNL – OL, C 60, cs. 91, 3112, f. 674-679.

17 KOLLÁROVÁ, Ivona. Tajný knižný obchod po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie. Symptómy latentných dejín komunikácie. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 3, s. 451-455. ISSN 0018-2575.

18 KOLLÁROVÁ, ref. 17, s. 465-469.

19 MNL – OL, C 60, cs 91, 11403, f. 140-142; 14535, f. 180. Spomenutý študent si viezol tiež zakázanú prvú časť diela Friedricha Schillera *Kleinere Prosaische Schriften* a pedagogické dielo Christiana Gotthilfa Salzmannu *Über die heimliche Sünden der Jugend*. Tieto knihy mu však skonfiškovali, lebo boli zakázané.

20 STORR, Gottlob Christian. *Annotationes quaedam theologicae ad philosophicam Kantii de religione doctrinam*. Tubingae: Born, 1793.

reinmoralischen Religion, a preto ju zadržal.²¹ Podľa neho by budúci teológ nemal mať prístup k podobným knihám, lebo bude ako kňaz nesprávne viesť plebs. V stanovisku prezentuje názor, že takéto knihy je potrebné držať pod zámkom a zabezpečiť, aby sa nedostali do súkromných rúk. Naopak, na revizoráte sú potrebné, pretože cenzori si ich pre pochopenie a riadny výkon svojej funkcie musia prečítať.²²

Do podozrenia z rozširovania nevhodných doktrín sa dostalo všetko, čo z Kanta vychádzalo alebo bolo reakciou na jeho učenie. V marci 1798 zachytili u Ladislava Ribaya učebnicu logiky z pera kantovca, obvineného i z ateizmu, Antona Kreila. Kniha vyšla ešte v roku 1789 a nebola zakázaná, napriek tomu si miestodržiteľstvo vyžiadalo posudok cenzora.²³ Roku 1798, teda desať rokov po prvom vydaní, mohlo ísť aj o dotlač alebo druhé, bibliografiami dosiaľ neregistrované vydanie. Podľa vyjadrenia cenzora mal Ribay vrátiť 20 zachytených exemplárov viedenskému tlačiarovi. Kniha sa nemala distribuovať ani používať pri vyučovaní pre skepticizmus, ktorý zavádza do základov kresťanského náboženstva a jeho dogiem. Kreilovu učebnicu nenájdeme na indexe, ale bola založená na týchto princípoch a takto môžeme vnímať aj snahu cenzora zabrániť, aby sa dostala k mládeži, „ktorá má sklony vyhl'adávať novoty a budovať si nevhodné náklonnosti“.²⁴

Cenzorské záznamy ukazujú, že pod dozorom sa ocitol nielen dovoz súkromných osôb, ale aj knižničné akvizície. Kontrolovali nielen knihy, ale aj obsah periodík. V januári 1799 napísal Riethaller posudok na zásielku literárnych periodík pre Univerzitnú knižnicu v Pešti. Obsahovala okrem iného problematické nemecké literárne periodiká (*Allgemeine deutsche Bibliothek*, *Allgemeine Literatur Zeitung* a i.), ale aj niekoľko Kantových diel. Kustódovi knižnice prikázali, aby knihy a noviny, ak sú zakázané alebo majú obmedzený stupeň povolenia, sprístupňovali len vzdelaným a diskretným čitateľom.²⁵

Profesor fyziky a filozofie Ján Horváth (1732 – 1800) požiadal v roku 1797 o povolenie vydať rukopis obsahujúci polemiku s *Kritik der reinen Vernunft*

21 MNL – OL, C 60, cs. 91, 22642, f. 273.

22 MNL – OL, C 60, cs. 91, 24997, f. 308-310. Podobný prípad konfiškácie Kantových diel profesorovi v Blatnom Potoku: MNL – OL, C 60, cs. 93, 13741, f. 563-565; 13074, f. 566-568; 23615, f. 571.

23 KREIL, Anton. *Handbuch der Logik, für seine Zuhörer*. Wien: Gräffer, 1789; MNL – OL, C 60, cs. 93, 7387, f. 166. Tu uvedený ako Georg Ribay, v ďalšom dokumente ako Ladislav Ribay. Mohlo ísť o Juraja Ribaya (1754 – 1812), ktorý v tom čase pôsobil ako knihovník a korektor v Cinkote pri Pešti.

24 MNL – OL, C 60, cs. 93, 17052, f. 233-235.

25 MNL – OL, C 60, cs. 94, 3391, f. 94 – 98. *Allgemeine deutsche Bibliothek* bola vlajkovou loďou nemeckého racionalizmu. BACHLEITNER, ref. 1, s. 261.

a Kreilovou učebnicou logiky, v ktorého závere chcel osvetľovať aj svoju vlastnú metafyziku. Horváth útočil najmä na Kantov subjektivismus a agnosticizmus. Povolenie pravdepodobne dostal okamžite, pretože kniha pod názvom *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani Kritik der reinen Vernunft* vyšla ešte v tom istom roku a určila základný tón recepcie Kanta v Uhorsku.²⁶

Kant v kritickej debate

Kant bol v Uhorsku známou osobnosťou. Informácie o ňom a jeho aktivitách sa v 90. rokoch objavujú v *Pressburger Zeitung*, predovšetkým v správach prevzatých z nemeckých novín. V marci 1796 uverejnili napríklad informáciu, že francúzsky minister sa obrátil na Kanta vo veci stanoviska k návrhu štátoprávneho usporiadania Francúzska.²⁷ Objavujú sa odkazy na jeho dielo *Zum ewigen Frieden*.²⁸

Evanjelické periodikum *Novi Ecclesiastico-scholastici annales* uverejnilo obsiahlu recenziu na knihu Józsefa Rozgonyiho, jedného z hlavných uhorských kritikov Kanta, *Dubia de initiis Transcendentalis Idealismi Kantiani*. Anonymný autor recenzie, pravdepodobne z radov evanjelických kantovcov, dôsledne a v súvislostiach vyvracia Rozgonyiho kritiku učenia „nesmrteľného Kanta“.²⁹ Už spomenutá výuka na evanjelických lýceách i táto polemika ukazuje pozitívne prijatie v kruhoch evanjelikov na jednej strane, ale i odmietnutie na strane druhej. Pavol Tešlák v liste Michalovi Institorisovi-Mošovskému glosuje:

„Nešťastné kantovstvo, ktoré vo Francúzsku verejne oslavujú, sotva nespodí niečo zlé aj v našej vlasti. Z tejto peknej, životu prispôsobenej filozofie vychádzajú transcendentálne ostne a špekulácie, a čo je osudné, prispôsobené teológii,

26 HORVÁTH, Ján. *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani: Kritik der reinen Vernunft. In supplementum metaphysicae suae elaborata*. Budae 1797; MNL – OL, C 60, cs. 92, 18130, f. 104 – 106; MÉSZÁROS, Ondrej. *Školská filozofia v bývalom hornom Uhorsku*. Bratislava: Veda, 2008, s. 149-150. ISBN 9788022409841; MÜNZ, Teodor. *Recepcia a odzvy západnej filozofie v dejinách filozofického myslenia na Slovensku*. In PAŠIENKOVÁ, Zlatica – SZOTEK, Barbara – TOMAN, Milan. *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo: Osobnosti, problémy, inšpirácie. I*. Bratislava: Iris, 2008, s. 55.

27 *Pressbuger Zeitung*, 1796, č. 20, 8. marec, s. 226. Pravdepodobne prevzaté z *Ausgburgische ordinäre Zeitung von Staats-Handlungs- und gelehrten Neuigkeiten*, 1796, 2. marec, s. 209. Dostupné na internete: <<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:hbv:12-bsb10505309-6>> [cit. 2020-04-06]

28 *Pressburger Zeitung*, 1796, č. 30, 12. apríl, s. 349; 1796, č. 73, 9. september, s. 909-911.

29 ROZGONYI, József. *Dubia de initiis Transcendentalis Idealismi Kantiani. Ad viros clarissimos Jacob & Reinhold*. Pest: Trattner, 1792; *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales*, 1793, 2. Trimestre, s. 60-89; MÉSZÁROS, ref. 6; MESTER, Béla. *Die Kant-Kritik der Ungarn József Rozgonyi*. In WAIBEL, Violetta L. *Umwege : Annäherungen an Immanuel Kant in Wien, in Österreich und in Osteuropa*. Wien: Vienna University Press, 2015, s. 196-208. ISBN 9783847104803.

snujú sa proti nám viac než inokedy úklady, veľké zlo pre pravú vzdelanosť ako aj pokoj cirkvi v tomto zvlášť nebezpečnom veku. Abstraktné poznávanie JA (čo sa nazýva Egoitas alebo Ichheit) nahrádza logiku. Mrzí ma a naplňa hanbou, keď počúvam „neo-filozofov“, ktorí čoraz častejšie prichádzajú ku mne. Sotva sa nájde niekto neinfikovaný touto záhubou až do entuziazmu.“³⁰

Evanjelický duchovný a spisovateľ Pavol Šramko (1743-1831) komentoval v predhovore svojho nevydaného grécko-českého slovníka prenikanie osvieten-skej ideológie takto:

„Uslyssíš ty milý Slowáři! ne wgednom učeném shromaždění to; že jsy ty starý Šlendryán; že w tobě žádné nowé módy není; že žádné Kantowské aneb Republikánské principia nepřipomínáš.“³¹

Roku 1797 dostal anonymný autor rukopisu *Der Patriot aus den Grundsätzen* povolenie na vytlačenie od cenzora Riethallera. Vydanie diela bez uvedenia mena autora bolo proti platným predpisom, ale zdá sa, že v tomto prípade to cenzorovi neprekážalo. Autor chcel ochrániť svojich čitateľov pred nevhodnými tézami filozofických reformátorov v období, ktoré označuje ako pohromu pre náboženstvo, panovníkov a poddaných. Cenzor navrhol jedinú úpravu a vyhlásil dielo za vhodné, pretože vyvracia „*perversa pseudophilosophorum*“.³² Dnes môžeme dielo vnímať ako protirevolučnú propagandu o zhubnom vplyve revolúcie a jej ideí. V desiatej kapitole hovorí o vplyve kresťanstva na všeobecné blaho a pripomína, že deizmus vedie k egoizmu a nezávislosti od boha a zákonov – človek používajúci rozum ako jediné vodítko, nemôže poznať nič vyššie ako seba.³³ Následkom deizmu je pýcha a to, čo rovnako ako Tešlák nazýva „*Ichheit*“. „*Vernunft*“ je tu veliteľ, božstvo aj zákonodarca. To je nepochybne reakcia na osvietenký racionalizmus a Kantovu filozofiu. V jedenástej kapitole odpovedá na otázku, či je možné všeobecné rozšírenie filozofie, či môže byť filozofia zneužitá a v dôsledku toho škodlivá. Vysvetľuje, že moderní filozofi rozširujú pod rúškom filozofie nemravnosť, bezbožnosť a buričské nálady. Zneužitie filozofie vidí predovšetkým vo vyzdvihovaní rozumu a osvietenstva, ktoré podľa neho splodilo revolúciu vo Francúzsku.³⁴ V dvanástej kapitole *O osvietenstve* už nie-

30 Preklad podľa: KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelicke a. v. spoločenstvo v 18. storočí : Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2001, s. 162. ISBN 9788022407045.

31 KOWALSKÁ, ref. 30, s. 179, 182.

32 *Der Patriot aus Grundsätzen*. Pest: Trattner, 1797; MNL – OL, C 60, cs. 92, 10026, f. 49-51. Porovnanie posudku a štruktúry vytlačeného textu ukazuje, že autor urobil po abrobovaní niekoľko závažných zmien, čo bolo rovnako ako neuvedenie mena autora proti predpisom.

33 *Der Patriot aus Grundsätzen*, 1797, s. 129.

34 *Der Patriot aus Grundsätzen*, 1797, s. 135-137.

len v narážkach. ale otvorene kritizuje zhubný vplyv racionalizmu a kantovstva. Hovorí o „vyššej filozofii čistého rozumu“ a za jej prospešnejší ekvivalent považuje praktickú filozofiu, kráčajúcu po vyšliapaných cestách bez rizika zablúdenia v labyrinte nadzmyslovej metafyziky:

„Poznám znamenitých mužov, povedal ostrozraký pozorovateľ dnešného osvietenstva, ktorí by mohli nájsť na kantovskej filozofii niečo dobré. Keby sa bez tejto filozofie nedalo byť ušľachtilým človekom, bola by celá morálka starých čias fantóm. Poznám tiež mnohých znamenitých ľudí študujúcich Kantovu filozofiu; ale aj bez nej by boli dobrými a vážnymi ľuďmi; poznám stovky iných, ktorí sa tak ako ja oddali tomuto štúdiu, ale ani na okamih nie sú lepší, ba skôr sa zdá, že čím je systém rafinovanejší, tým je škodlivejší pre tých, ktorí porozumejú len novotám so svojim vzdelaným hrubým duchom. – Márnivosť a túžba byť moderný majú tiež veľký podiel na tom, že kantovská filozofia by chcela dominovať tak, ako pred niekoľkými rokmi beletristika,. Vidíme, že sa jej venujú ľudia, čo ešte nikdy neštudovali filozofickú knihu.“³⁵

Slovné spojenia „dnešné osvietenstvo“, „čo je osvietenstvo“ sú pravdepodobne odkazom na text *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung*.³⁶

Čítanie Kanta a podobne orientovaných moderných filozofov mu pripomína módu, aká vznikla pred pár rokmi v súvislosti s čítaním románov. Toto prirovnanie malo spochybníť recepciu filozofického myslenia vytváraním obrazu dočasného povrchného trendu, ktorý čoskoro nahradí iný. Anonymný autor však nezveličoval, keď mal na mysli pozíciu Kantových diel na knižnom trhu. Keď v roku 1785 vyšli *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, vypredali sa takmer okamžite a ich druhé vydanie prišlo už o rok neskôr. Vo Viedni boli v 80. rokoch kantovské diela dostupné vo väčšine kníhkupectiev a tento stav niektorí hodnotili aj ako „záplavu“. Za kulminálny bod tohto nadšenia sa považujú roky 1795 – 1797, teda obdobie, keď sa na trh dostala dotlač z tlačiarne v Grazi.³⁷

Jakub Glatz opisuje vo svojom simulovanom uhorskom cestopise *Freymüthige Bemerkungen* stav čitateľskej kultúry a recepcie európskej filozofie. Špeciálny priestor venuje bratislavským čítárňam. „Hoci som to nepredpokladal, našiel som v bratislavských čítárňach Kantovu Kritiku čistého rozumu, ktorá je ale veľmi málo čítaná a ešte menej pochopená, čo v Uhorsku vcelku platí takmer o všetkých, ktorí predstierajú známosti s kritickou filozofiou.“³⁸

35 *Der Patriot aus Grundsätzen*, 1797, s. 144-145.

36 *Der Patriot aus Grundsätzen*, 1797, s. 143-145.

37 WILFING, ref. 2, s. 31.

38 [GLATZ, Jakub]. *Freymüthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland. Auf einer Reise durch einige ungarische Provinzen*. Teutschland 1799, s. 331-332.

Protikantovská propaganda a argumentačné zásobníky v apológiách Kristiána Genersicha

Historici preukázali pozitívnu recepciu Kanta v školskom prostredí najmä analýzou diel profesorov Jána Samuela Fuchsa (1770 – 1817) a Jána Samuela Toperczera (1770 – 1815).³⁹ Hlbší výskum rukopisnej zbierky zachovanej v knižnici kežmarskej školy ukázal, že v kruhoch učiteľov sa ozývali aj konzervatívnejšie protikantovské hlasy.

Na prelome 18. a 19. storočia napísal učiteľ kežmarského lýcea Kristián Genersich (1759 – 1825) niekoľko rukopisov, ktorých spoločným menovateľom je obrana kresťanstva pred osvietenou filozofiou, voľnomyšlienkarstvom, libertinizmom, ale aj naturalizmom a deizmom. Niektoré z nich mohli byť koncepciami prednášok, niektoré však pôsobia konzistentne ako text napísaný s cieľom zverejniť ho. Ponúkajú niekoľko zaujímavých interpretácií a námetov na ďalší výskum. Približujú nepovšimnutú stránku osobnosti kežmarského pedagóga, do sial' fixovaného v historickej pamäti ako historika a prírodovedca.⁴⁰ Zachytávajú jeho rozsiahle poznatky z osvietennej filozofie a teologickú erudíciu orientovanú na obranu kresťanských dogiem pred deštruktívnymi vplyvmi. Rozsiahly korpus apologických a diskurzívnych rukopisov zachovaný v zbierkach kežmarského lýcea preukazuje koncentrované budovanie argumentačného zásobníka na obranu základných článkov kresťanského náboženstva.

„*Filozofia? Zahalená v temnote? Keď sa odhalí, stane sa z nej ateizmus*“ odhaľuje svoju najvýznamnejšiu obavu a pripomína nám, že v študentskom prostredí hrali moderné filozofické trendy významnejšiu rolu, než historici doteraz pripustili. Genersich to nazval „*Neuerungs-sucht*“ a v jednej z obrán pomenoval klímu ako „*všeobecnú skepsu, rozšírenú na celú oblasť náboženstva*“. „*Osvietenstvo sa mieša s temnotou*“ a je „*veľmi škodlivou pochodňou*“.⁴¹

39 CZENTHE, Miklós. Die Entwicklung des Leutschauer Evangelischen Gemeinde : Lutheraner in der Zips und in Leutschau und die Familie Genersich. In FAZEKAS, István – SCHWARZ, Karl W. – SZABÓ, Csaba. *Die Zips – eine Kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert: Leben und Werk von Johann Genersich (1761–1823)*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung, 2013, s. 143-144. ISBN 9789638958372; RATHMANN, János. Johann Samuel Toperczger gondolatvilága. In *Fórum*, 2003, roč. 5, č. 1, s. 99-109. ISSN 1335-4361; TAMÁSSY, Györgyi. Johann Samuel Fuchs – der ehemalige Philosophie Professor am Gymnasium in Leutschau. In RATHMANN, Janos. *Zur Geschichte der ungarndeutschen Philosophie : Aufklärungsperiode*. Budapest: Áron, 1998, s. 113-135. ISBN 9638586435. Pozri aj: RATHMANN, János. *Filozofia és irodalom határán. Arcképvázlatok a felvilágosodás korából*. Bratislava: Kalligram, 2014. ISBN 9788081018312.

40 FAZEKAS, István – SCHWARZ, Karl W. – SZABÓ, Csaba. *Die Zips – eine Kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert : Leben und Werk von Johann Genersich (1761–1823)*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung, 2013. ISBN 9789638958372. Tu o Kristiánovi Genersichovi, s. 27, 36.

41 Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, Ms 889 b: GENERSICH, Kristián. *Apolo-*

Húževnatá teologická obrana je zrkadlom popularity osvietenскеj filozofie, vrátane jej radikálnych prúdov, akým bol ateizmus. Genersich poznal, analyzoval a teologickými argumentmi spochybňoval celú racionalisticko-ateistickú tradíciu od jej epikurejských koreňov. Spinoza, Locke, Hobbes, Voltaire, La Mettrie, ale predovšetkým Immanuel Kant boli v jeho očiach nepriateľmi kresťanstva. Hoci Kant „*nechcel náboženstvo celkom odstrániť*“, svojimi filozofickými postulátmi spochybnil jeho princípy, a to v konečnom dôsledku vedie k ateizmu. Pričom za ateistov nepovažoval len tých, ktorí odmietajú existenciu boha (*existentiam Dei negant*), ale aj tých, ktorí spochybňujú piliere viery (*praecipua ejus attributa evertunt*).⁴²

Zdá sa, že rukopisy sa nezachovali v úplnosti, tak ako ich Genersich tvoril.⁴³ V kontexte približne 25 menších a väčších textov – prednášok, excerpt a vlastných úvah – tematicky zameraných na morálnu teológiu, reaguje v siedmich na Kanta v širšom kontexte kritiky osvietenскеj filozofie.

V rukopise *Apologie oder Betrachtungen über die Wahrheit der Religion* spája osvietenstvo s absenciou či ústupom viery v spoločnosti. Osvietenstvo vnáša chaos do tradičných náboženských pojmov. Pozemský rozum spochybňuje zjavenie a prináša odpor k náboženstvu. O Kantovom a Fichteovom filozofickom systéme hovorí ako o filozofických sektách. Veľkú francúzsku revolúciu považuje za následok takéhoto filozofovania.⁴⁴

V latinskom rukopise *Apologia christiana Religionis cum respectu philosophiae Kantianae* bráni základné tézy kresťanskej viery. Zaoberá sa výkla-

gie oder Betrachtungen über die Wahrheit der Religion ... Erster Theil.

- 42 Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, Ms 1229 a: GENERSICH, Kristián. *Apologia christiana Religionis cum respectu philosophiae Kantianae. ...1802*. Text má staršie obsahové a jazykové modifikácie (nemčina). Ďalšie zachované rukopisy sú variáciami tejto obrany: Ms 1234 a: *Partis I. Sectio I. De ascési pietatis et impietatis ac Libertinismi*; Ms 889 a: *Apologie oder Betrachtungen über die Wahrheit der Religion überhaupt und der christlichen Religion insonderheit ...* a iné. Genersichove zachované excerptá a poznámky preukazujú prácu s textami filozofov (Johanna Gottlieba Fichteov, Karla Leonharda Reinholda, Gottholda Ephraima Lessinga a iných). Do zbierky lýcea daroval exkluzívne anglické vydanie Lockeho zbraných spisov (LOCKE, John. *The Works of Johan Locke, ...* In 3 volumen ... 5. ed. London: S. Birt et al., 1751). O tom, že mládež sa vysmieva z náboženstva a o Genersichovom úsilí imunizovať študentov voči tomuto trendu, informoval Ján Ambrózi z Demänovej spišského podžupana Imricha Horváth-Stansitha. Možno predpokladať, že spochybňovanie náboženstva medzi mládežou bolo trendom, považovaným zároveň za spoločenský problém. MV SR, Spišský archív, Spišská župa. Korešpondencia podžupana Imricha Horváth-Stansitha 1785 – 1801, 2356, 17. 1. 1800, Ján Ambrózi Imrichovi Horváthovi-Stansithovi.
- 43 Napríklad: Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, MS 1234 a: *Partis I. Sectio I. De ascési pietatis et impietatis ac Libertinismi*. Niektoré sa zachovali len ako niekoľkolistové fragmenty.
- 44 Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, MS 889 b: GENERSICH, Kristián. *Apologie oder Betrachtungen über die Wahrheit der Religion überhaupt ... Erster Theil.*

dom pojmu ateizmus a jeho filozofickými koreňmi (Spinoza, Locke, Hobbes). Aj tu označuje Kanta za toho, kto svojimi úvahami vedie v konečnom dôsledku k ateizmu. Kresťanské náboženstvo je však potrebné brániť aj pred epikurejskou tradíciou, naturalizmom, deizmom a iným systémami. Genersich kumuluje argumenty a vytvára bázu na obranu základných článkov kresťanstva (existencia boha, zjavenie atď.).⁴⁵

Niektoré obrany majú formu prednášok, kde Genersich svoje úvahy ďalej rozpracoval na celé spektrum osvietenскеj a racionalistickej filozofie a konceptov spochybňujúcich náboženské tézy.⁴⁶ O svojom zámere informoval v obšiahlom liste Jána Ambrózyho z Malého Bysterca, oravského stoličného sudcu a vydavateľa náboženských kníh.⁴⁷ Rukopis má len formálne atribúty listu. Po obsahovej stránke je to filozofická apológia, obrana tradície proti modernej filozofii. Objavuje sa tu odkaz na kantovca Ludwiga Heinricha von Jakob, ktorého uhorskú recepciu vieme podložiť prenumeráciou, dovozom a následným zákazom jeho diela.⁴⁸

Uhorská prenumerácia Jakobovho diela *Die allgemeine Religion*

Torzo zachovaných kníhkupeckých katalógov či iné pramene k dejinám knižného obchodu nám dnes neumožňujú preukázať, ako vyzerala ponuka kantovskej filozofie u uhorských kníhkupcov. Niečo sa predsa len dozvedáme vďaka inzercii na stránkach *Pressburger Zeitung*. Od roku 1793 sa predovšetkým v inzerátoch bratislavského kníhkupca Andreasa Schwaigera objavujú sety Kantových kníh, niekedy spolu s inými filozofickými dielami či knihami jeho kritikov.⁴⁹ Objavujú sa aj v ponuke obchodníka s umením a knihami Leonharda Leega.⁵⁰

45 Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, MS 1229 a: GENERSICH, Kristián. *Apologia christiana Religionis cum respectu philosophiae Kantianae. In lyceo Evangelicorum Kesmarkiensi 1802 proposita ...*. Nemecká verzia: MS 1029 a: GENERSICH, Kristián. *Apologie des Christenthums auch mit Rücksicht auf die Kantische Philosophie*. Pozri aj: Ms 1212 a: GENERSICH, Kristián. *Apologie der Christenthums*.

46 Ms 1264 a/I: GENERSICH, Kristián. *Apologia Christianae Religionis Anno 1801 in Lyceo Kesmark proposita*; MS 1264 a/II: GENERSICH, Kristián. *Apologie pars II. proposita in Lyceo Euangelicorum Urbis Kesmarkiensis per Christ. Genersich, ejusdem Urbis V. D. Ministrum ab anno 1802 ad 1803*.

47 KOLLÁROVÁ, Ivona. Ambroziho Schola Christi v kontexte vydávania Imitatia v novoveku. In *Studia Bibliographica Posoniensia*, 1/2009. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2009, s. 85-110. ISSN 1337-0723.

48 Lyceálna knižnica v Kežmarku, rukopisná zbierka, Ms 1055 a: Kristián Genersich Jánovi Ambrozimu. Nedatované.

49 *Pressburger Zeitung*, 1793, č. 87, 29. október, s. 1104; 1795, č. 91, 13. november, Schwaiger inzeroval Kantove knihy aj v nasledujúcich rokoch.

50 *Pressburger Zeitung*, 1796, č. 87, 28. október, s. 1119; 1797, č. 46, 9. jún, s. 556.

Ponuka Kantových kníh sa objavuje až do roku 1798, keď vydali všeobecný zákaz jeho diel.

V máji 1795 vyšiel v *Pressburger Zeitung* „Oznam pre priateľov filozofickej literatúry“, prenumeračná výzva pred vydaním série filozofických diel *Deutsche philosophische Bibliothek*. Vydavateľ Johann Andreas Kienreich sídliači Grazi, iniciátor vyššie spomenutej dotlače, takto získaval predplatiteľov aj na uhorskom území. Vo výzve sa zmieňuje o zámere vydávať kvalitné filozofické diela. Medzi prvými tromi plánovanými titulmi bola *Kritik der reinen Vernunft*, aj dielo kantovca Ludwika Heinricha von Jakob *Grundriss der Erfahrungs-Seelenlehre*. Výbercom prenumeračných poplatkov v Bratislave bol už spomenutý Andreas Schwaiger.⁵¹ O úspechu či neúspechu prenumerácie nevieme, ale iný prípad dokumentuje, že nielen o Kanta, ale i o jeho nasledovníka Ludwiga Heinricha von Jakob bol na slovenskom území záujem.

V novembri 1797 nahlásil bratislavský cenzor Ignác Revický miestodržiteľstvu, že bratislavský kníhkupec Andreas Schwaiger dostal viaceré exempláre knihy Ludwiga Heinricha von Jakob *Die allgemeine Religion*. Vyšla vďaka prenumerácii a v zozname prenumerantov vytlačených na jej posledných stranách našiel mená predplatiteľov z Hontianskej stolice. Upozornil, že kniha obsahuje v tom čase už zakázané kantovské myšlienky, a preto by mala byť zakázaná.⁵² Miestodržiteľstvo na základe tohto hlásenia začalo vyšetrovať. Vzápätí napísal superintendent banského dištriktu Martin Hamaliar (1750 – 1812) miestodržiteľstvu list, aby zdôraznil, že Jakobovo dielo neobsahuje nič predpojaté voči náboženstvu a štátu, ale sumarizuje učenie o rozumovom náboženstve. Podpísaní prenumeranti chceli využiť nižšiu cenu výtlačkov, pričom nepredpokladali, že kniha mohla byť podozrivá cenzúre. List podpísalo ďalších 26 duchovných, pravdepodobne tiež prenumerantov. Ukázalo sa však, že *Die allgemeine Religion* sa medzičasom naozaj dostala do súpisu zakázaných kníh zostavovaného viedenskou cenzorskou komisiou. Uhorská kancelária preto nariadila vrátenie zadržaných exemplárov nemeckému exportérovi a k svojim predplatiteľom sa pravdepodobne nikdy nedostali.⁵³ Vydanie knihy obsahuje „*Dodatok k súpisu prenumerantov. Uhorsko*“. Je tu uvedených 28 mien pod nadpisom *Šarišská stolica* a *Spišská stolica*, medzi nimi sú však aj odberatelia z iných stolíc. Spolu s duchovnými podpísanými v liste, pochádzajúcimi prevažne z Hontianskej

51 *Pressburger Zeitung*, 1795, č. 37, 8. máj, s. 450-451; GOLOB, Andreas. Der Grazer Buchhandel und seine Beziehungen zu den ungarischen Länder um 1800. Ein Überblick auf der Grundlage von Anzeigen in Grazer Zeitungen. In *Magyar Könyvszemle*, 2010, roč. 126, č. 1, s. 89. ISSN 0025-0171.

52 JAKOB, Ludwig Heinrich von. *Die allgemeine Religion : ein Buch für gebildete Leser*. Halle: Hemmertde und Schwetschke, 1797; MNL – OL, C 60, cs. 92, 24352, f. 160-164.

53 MNL – OL, C 60, cs. 92, 26992, f. 197; cs. 93, 5368, f. 160-162.

a Zvolenskej stolice, to bolo 56 odberateľov (Príloha č. 1 a 2). Môžeme predpokladať, že o knihu prejavili záujem aj ďalší odberatelia zo stolíc, o ktorých nemáme informácie.

Ak sa pozrieme na sociálne a profesijné zázemie predplatiteľov, vidíme známe mená profesorov lýceí (brat Kristiána Genersicha Ján Genersich, Žigmund Karlovský a iní), ale aj učiteľov v šľachtických rodinách a vidieckych duchovných. Vynára sa otázka, ako sa informácia o prenumerácii vo vzdialenom vydavateľstve medzi nich dostala. Oznam v *Pressburger Zeitung* nevieme preukázať, ale mohli to byť iné noviny, ktoré sa na slovenskom území čítali alebo v tomto období početné periodiká určené pre evanjelických duchovných. Správa o prenumerácii mohla byť rozšírená prostredníctvom korešpondencie. Takáto početná prenumerácia nemeckej publikácie uhorskými odberateľmi je v kontexte našich poznatkov celkom nezvyčajná. Predplatiteľmi boli v podobných prípadoch niekoľkí duchovní alebo väčší kníhkupci, ktorí výtlačky predávali.

V máji 1799 nahlásil vrchný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici miestodržiteľstvu, že plánuje dražbu knižnice prísediaceho banského súdu Johanna O'Reillyho a požiadal o špecifikáciu kníh, ktoré sa vzhľadom na platné nariadenia nesmú dražiť. Cenzor Riethaller uviedol osem problematických diel, medzi nimi aj medzicasom zakázané *Die allgemeine Religion*.⁵⁴

V júli 1798 sa v *Pressburger Zeitung* objavila správa o tom, že vo frankfurtskom kníhkupectve Behrens je možné kúpiť knihu *Von der Macht des Gemüths*, ktorá je „vítaná každým uctievatelom Kanta“.⁵⁵ Potom sa jeho diela z inzercie vytratil, nepochybne vďaka zákazu vzťahujúcemu sa aj na propagáciu. Priestor ale dostali kritici. V januári 1798 propagovali už spomenutú Horváthovu polemiku *Declaratio*, lebo „Kantovo dielo je prijímané s veľkým entuziazmom, je takmer všade rozšírené, ale nie každý mu rozumie“.⁵⁶

Racionalisti a kantovci v privátnych poznámkach a pamätníkoch

Prenumerácie, vydateľský úspech, odstrašovanie pred čítaním a spochybnenie pochopenia filozofického systému nás vedú k otázke, aká bola skutočná recepcia Kantových diel a či naozaj existovalo to, čo by sa dalo nazvať následkami. Výskum čitateľstva v jeho historických dimenziách je jedným z najväčších metodologických problémov výskumu dejín knižnej kultúry a to, čo dnes vieme preukázať, nás vedie k záverom o prevahe zberateľstva nad plnohodnotným čí-

54 MNL – OL, cs. 94, 13745, f. 657-659; 30091, f. 660-673; GRANASZTÓI, Olga. Francia könyvek magyar olvasói, 2009, s. 60, s. 54-56. ISBN 9789632005706.

55 *Zur Pressburger Zeitung Nro 60, Beylage zu Nro 56* [Samostatná príloha *Pressburger Zeitung*], 1798, 14. júl, s. [8].

56 *Pressburger Zeitung*, 1798, s. 48, 12. január. V Bratislave knihu predával profesor filozofie Anton von Stipsicz.

taním. Do takejto situácie sa dostaneme v sondáži aktívneho čítania kantovskej produkcie. V historických knižničných fondoch je zastúpená relatívne bohato, stopy používania však nesie len zriedkavo. Vlastníci kníh si na predsádky pripisovali iné Kantove texty⁵⁷ alebo opisovali recenzie (napríklad z *Allgemeine Literatur-Zeitung*) či pasáže zo súvisiacich kantovských diel.⁵⁸ Sporadicky sa objavujú aj poznámky v texte.⁵⁹

Nepřítomnosť čitateľských poznámok aktívnu prácu s textom síce úplne nevyklučuje, ale ani neumožňuje potvrdiť, či vyvrátiť poznámky dobových komentátorov o nadšení či nepochopení a núti nás hľadať iné stopy. Ojedinele ich objavujeme v korešpondencii. Roku 1792 hľadal bratislavský knihkupec Filip Ulrich Mahler pre levočského evanjelického duchovného Jána Karola Osterlamma ďalšie pokračovanie „Reinholda“, teda pravdepodobne diela kantovca Carla Leonharda Reinholda (*Briefe über die Kantische Philosophie alebo Beyträge zur Berichtigung bisheriger Missverständnisse der Philosophen*).⁶⁰ Už spomenutý kantovec Ján Samuel Toperczer sa v jednom z listov, napísaných počas univerzitných štúdií v Jene, rovnako zmieňuje o Reinholdovi, o jeho prednáškach a srdečnej povahe.⁶¹

Lepšiu oporu nachádzame v inom prameni – pamätníkoch alebo tzv. štambuchoch. Album venovaní priateľov, autorít a osobností zo študentských ciest je v istom zmysle unikátnym prameňom. V stereotypnom prúde sentencií o priateľstve, šťastí, múdrosti, vybraných z klasických autorov, biblických textov či zbierok aforizmov zostavených pre tento účel, sa niekedy objaví neštandardný záznam: filozofické posolstvo s racionalistickým odkazom. Albumy cirkulovali v súkromných kruhoch a nepodliehali cenzúre. Možno v nich preto nájsť aj

57 Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 5421: KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Frankfurt: [s.n.], 1794. Na prednej predsádke je odpis Kantovho článku: *Erklärung in Beziehung auf Fichtes Wissenschaftslehre*, na zadnej predsádke poznámky k textu a excerpta z knihy Jacoba Friedricha Friessa *Neue Kritik der Vernunft* (1807).

58 Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 15422: KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten. Th. 1.- 2.* Königsberg: Nicolovius, 1797. Excerpta z recenzie diela eklektického kantovca Karla Ludwiha Pörschkeho uverejnenej v *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1799, č. 224, stĺpec 129-134. Alebo: 21 F 15420: KANT, Immanuel. *Kritik der practischen Vernunft von Immanuel Kant*. Frankfurt: [s. n.], 1795. Na prednej a zadnej predsádke excerpta z diel filozofov.

59 Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, XXI G 375: KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. Zbierka kantovských kníh sa zachovala v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Len zriedkavo nesú stopy čítania alebo aktívnej práce s textom. N 45749: KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. Poznámky na zadnej predsádke. N 5986 PV: KANT, Immanuel. *Zum ewigen Frieden*. Königsberg: Nicolovius, 1796. Systematické podčiarkovanie v celej knihe.

60 Archív evanjelickej a. v. cirkvi v Levoči, listy J. K. Osterlammovi, 10. 12. 1792.

61 Archív evanjelickej a. v. cirkvi v Levoči, listy J. K. Osterlammovi, 21. 11. 1791.

úprimné politické vyjadrenia či citáty, ktoré neboli v súlade s oficiálnymi a schválenými ideológiami, náboženskými tradíciami. Môžeme v nich nájsť zakázaných či problematických autorov a ich myšlienky. Pamätník sa takto stáva svetom neaprobovaných myšlienok, svetom, v ktorom cirkulujú z verejného diskurzu vytesnené témy. V náhlade do analytických databáz pamätníkov z druhej polovice 18. storočia sa pred nami vynára neprehliadnuteľná frekvencia výrokov z diel Voltaira, Rousseaua, Kanta, Lessinga, Humea, Holbacha a iných osvietenenských filozofov. Ukazuje sa, že pamätníky môžu byť prameňom pri výskume rozptylu jakobínskych ideí v období po revolúcii, či svetonázorových orientácií odlišujúcich sa od štandardnej a schválenej kresťanskej tradície.⁶²

Pamätník Gabriela Machulu z Abrahámoviec, neskôr evanjelického duchovného v Nitrianskej Strede, v Békesi a v Szarvasi, je prototypom pamätníka z tohto obdobia, v ktorom sa klasické pamätníkové zápisy inšpirované bibliou, cirkevnými a klasickými autormi prelínajú s inšpiráciami modernou literatúrou a filozofickými prúdmi. Machula študoval v roku 1791 v Jene, podľa venovaní pobudol aj v Erlangene a Norimbergu (1793). Roku 1792 mu priateľ zo štúdií Jakub Schmidák zapísal citát z článku Christoha Martina Wielanda *Über den freien Gebrauch der Vernunft in Glaubenssachen* („*Der Weise duldet die Thoren, weil er weise, die Schwachen, weil er stark, die Bösen, weil er gut ist*“). Wieland patril v pamätníkoch z druhej polovice 18. storočia k frekventovaným autorom, citovalo sa však predovšetkým z jeho literárnych diel. Citovaný článok vyšiel v roku 1788 v novinách *Der Teutsche Merkur*, ktoré Wieland založil podľa vzoru francúzskeho spoločenského žurnálu *Mercure de France*. Noviny zakázali v roku 1794 pre články spochybňujúce náboženské učenie v materialistickom a ateistickom duchu.⁶³ Roku 1791, počas štúdií v Jene sa ako „priateľ a brat“ zapísal do Machulovho pamätníka Ján Samuel Toperczer. Použil výrok z diela spomenutého kantovského filozofa Ludwiga Heinricha von Jakoba („*Vernunft prüfet alles, auch sich selbst*“), a tiež z diela *Über den moralischen Beweis für das Dasein Gottes*.⁶⁴ Pavol Farkaš, neskôr rektor školy v Modre, použil citát z diela osvietenského spisovateľa Joachima Heinrich Campeho, pričom leitmotívom je opäť problematizácia vzťahu náboženstva a teológie.⁶⁵

62 KOLLÁROVÁ, Ivona. Historická pamäť v pamätníkoch. In *Pamiatky a múzeá*, 2015, roč. 64, č. 4., s. 25-26. ISSN1335-4353.

63 BACHLEITNER, ref. 1, s. 263-264.

64 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=10604>. [cit. 2020-04-06]

65 „*Alles, worüber diejenigen, welche dem Studium der Religion und der Theologie ihr ganzes Leben gewidmet haben, unter sich selbst uneins sind, worüber sie sich zanken, anfeinden und verfolgen: das gehört nicht zur Religion, wenigstens nicht zu der Religion, welche Christus uns gelehrt hat.*“ Dostupné na internete: <<http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=brow>

Gabriel Machula bol jedným z tých, ktorí zbierali venovania relatívne dlhé obdobie. Posledné záznamy v pamätníku sú datované rokom 1802. Takto môžeme sledovať nielen záujmy a orientáciu jeho priateľov v čase študentského *peregrinatio*, ale aj v neskoršom období, po návrate do vlasti. Roku 1797 v Nitrianskej Strede získal sentenciu inšpirovanú Kantovou metafyzikou mravov („*Nichts ist absolut gut als der gute Wille*“).⁶⁶

Machulov pamätník obsahujúci 105 venovaní poodhaľuje, ako osvietenstvo, racionalizmus a kantovská filozofia vstúpili do vedomia intelektuálnych elít. Ešte 70. a 80. rokoch nie je tento trend v pamätníkoch zachytiteľný. Prvé citáty sú doložiteľné z konca 80. rokov.⁶⁷ Ján Zachariáš Veszter z Kežmarku použil text zo state *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* o tom, že vôľa pozdvihuje človeka nad zvieru a morálka k božstvu.⁶⁸ Kategorický imperatív sa objavuje v niekoľkých citátoch. Už spomenutý výrok „*Nichts ist absolut gut, als der gute Wille*“ sa v pamätníkoch opakuje, zapísal ho napríklad jenský študent Daniel Sonntag z Uhorska svojmu uhorskému spolužiakovi v roku 1793.⁶⁹ Iný jenský študent z Vrboviec Pavol Maretsek použil v roku 1796 pasáž z *Kritik der praktischen Vernunft (Zwei Dinge sind gross. Der gestirnte Himmel über mir; und das moralische Gesez in mir)*.⁷⁰ Michael Stark z Kežmarku pravdepodobne čítal *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, pretože text z neho použil vo svojom venovaní.⁷¹

Pamätníky naznačujú, že istú rolu pri kontakte s kantovskou filozofiou hralo jenské univerzitné prostredie. Spomenuté kauzy dovozu pripomínajú, že túto „infekciu“ si študenti vozili do vlasti v podobe výtlačkov zakázaných kníh, aby sa stala súčasťou ich života. Už spomenutý modranský rektor Pavol Farkaš zapísal v roku 1793 v Tokaji Jánovi Jurajovi Buddaeusovi citát z *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* („*Handle nach der Maxime, nach welcher du willst,*

se&entry_id=11105> [cit. 2020-04-06]

66 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3261> [cit. 2020-04-06]

67 Ján Musculi z Liptova použil citát *Mutmasslicher Anfang der Menschengeschichte*. Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=8064>. [cit. 2020-04-06]

68 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=6322> [cit. 2020-04-06]

69 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=10490> [cit. 2020-04-06]

70 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=9641> [cit. 2020-04-06]

71 *Wir sind unaufhaltsam im Strome der Zeit, und dem damit verbundenen Wechsel der Empfindungen fortgeführt*. Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3503> [cit. 2020-04-06]

dass auch ein anderer handeln soll.“).⁷² *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik* poznal rektor z obce Gemer Michal Kunna.⁷³ Medzi zápismi môžeme nájsť výroky z diel *Kritik der reinen Vernunft*,⁷⁴ *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*,⁷⁵ *Zum ewigen Frieden*⁷⁶ a iných, vrátane citátov z latinských prekladov týchto diel.⁷⁷

Roku 1794 si založil svoj album Jonatán Lauček (1775 – 1806), pravdepodobne syn cirkevného spisovateľa Martina Laučeka. O jeho živote a vzdelaní nevieme veľa, iba to, že bol botanikom. Titulná strana napovedá, že pamätník patrí čitateľovi osvietených tradícií v tom najširšom zmysle slova. Devíza „*Horacius, Wieland, Kant*“ nás upozorňuje nielen na antické tradície, v ktorých Horatius môže byť reprezentantom epikureizmu a materialistickej etiky. Wielandove filozofické náhľady v intenciách prirodzeného náboženstva a obdiv k revolúcii mu vyniesli zákaz niektorých diel. Môžeme tu nájsť citáty oboch, rovnako sentencie z Voltaira o tolerancii a náboženských predsudkoch, tiež citát z diela osvietenského racionalistu Lessinga či niekoľkokrát spomenutého radikálneho kantovca Ludwiga Heinricha von Jakob.

Musíme pripustiť, že venovanie a aj zapísaný text predstavoval v istých prípadoch len formálny úkon bez hlbšieho nadšenia pre zvolený text a nereprezentuje rezonovanie myšlienky a posolstva, ale len istú popularitu filozofického trendu, tak ako sa o tom zmienil anonymný autor diela *Der Patriot aus Grundsätzen*. Jeho stanovisko o povrchnej popularite, resp. akejsi dočasnosti istým spôsobom potvrdzuje aj skutočnosť, že citáty z Kantových diel v istom období frekventované, sa následne z venovaní postupne vytrácajú a na začiatku 19. storočia sa objavujú už len zriedkavo.

72 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=9372> [cit. 2020-05-10]

73 *Alle falsche Kunst, alle eitele Weisheit dauert ihre Zeit; denn endlich zerstört sie sich selbst, und die höchste Kultur derselben ist zugleich der Zeitpunkt ihres Unterganges.* Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3339> [cit. 2020-04-06]

74 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3327> [cit. 2020-04-06]

75 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=10207> [cit. 2020-05-10]

76 Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=10050> [cit. 2020-04-06]

77 „*Nihil est absolute bonum, quam bona voluntas.*“ Citát z latinského prekladu *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (Constitutio principii metaphysica morum)*. Dostupné na internete: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=4894>. [cit. 2020-05-10]. Citáty z Kantových diel sa nachádzajú aj v pamätníkoch uchovávaných v Literárnom archíve SNK. Napr.: MJ 536. Pamätník Jozefa Thomazyho, I. [12r].

Transfer ideí, recepcia a filozofická reflexia

Immanuel Kant zomrel 12. februára 1804. Pri tejto príležitosti napísal Žigmund Karlovský (1772 – 1821), profesor filozofie na evanjelickom kolégiu v Prešove báseň *Epitaphium in obitum Imanuelis Kanti*. Zachytil ju v zborníku svojich príležitostných básní a o niekoľko rokov bola vytlačená v *Musen-Almanach für das österreichische Kaiserthum*.⁷⁸ Karlovský symbolizuje ambivalentné kantovstvo – Kant ho ovplyvnil, v mnohých veciach s ním však polemizoval, ako nakoniec niekoľkí ďalší osvietenský učiteľia filozofie.⁷⁹ Filozofickú recepciu dnes dokumentujú nielen ich traktáty a učebnice, ale v prvej polovici 19. storočia diela venované etike a estetike alebo dejinám. Mnoho z nich zostalo v rukopisoch, niekedy ako prípravy k prednáškam či privátne poznámky.⁸⁰

Nebola to len akademická sféra, v ktorej kolovali a nachádzali odozvu racionalistické, osvietenské a kantovské koncepty. Širšie repertórium prameňov umožňuje multispektrálne vnímanie a mení schematický obraz na živú intelektuálnu kultúru s jej nadšením, debatou, odmietnutím alebo zavrnutím. Republika vzdelancov, intelektuálna komunita formovaná prúdením ideí prostredníctvom korešpondencie, tlače, politických krúžkov a debát v kaviarňach a v salónoch, odhaľuje sociálny priestor recepcie presahujúci školské prostredie. Odkrýva viacdimeziálnu komunikačnú sféru zaobstarávania textov, čítania, privátneho odovzdávania filozofického posolstva, recepcie a sporu. Pomáha vnímať dejiny filozofie prostredníctvom „pohľadu zvonka“, ako materiálne dejiny v mimofilozofickom kontexte, v interdisciplinárnych intenciách dejín vedy a transferu ideí. Otvára dvere k pochopeniu vplyvu Kantovho učenia nielen na vývoj filozofického a teologického myslenia v neskorom osvietenstve, ale aj k vývoju štátu a práva, k pochopeniu procesu modernizácie a sekularizácie spoločnosti.

„Dôkaz, že filozof nepoznal ľudí“, dopísal na začiatku 19. storočia na titulnú stranu Kantovho diela *Zum ewigen Frieden* etnograf a právnik Ján Čaplovič (1780 – 1847).⁸¹ Jeho súkromná knižnica i rukopisná pozostalosť bohatá na excerpty diel osvietenských filozofov odhaľuje, že Kantovo dielo poznal.⁸² Irónia a skepticizmus nielen voči nemu, ale osvietenským ideám v širšom zmysle zhr-

78 ÚK SAV, Rkp. zv. 207, s. 109-110. *Musen-Almanach für das österreichische Kaiserthum. Erster Jahrgang, 1808*. Leutschau: Mayer, [1807], s. 71-72.

79 ZÁKUTNÁ, Sandra. The Reception and Criticism of Kant's Philosophy in the Region of Today's Slovakia at the Turn of the 18th Century and in the First Half of the 19th Century. In FALDUTO, Antonio – KLEMME, Heiner F. *Kant und seine Kritiker – Kant and his Critics*. Hildesheim; Zürich; New York: Olms, 2018, s. 236-237. ISBN 9783487157320.

80 Pozri napr. ÚK SAV, Rkp. fasc. 80/5: GROSS, Ján. *Aesthetica. 1812*. Odkaz na Kantovu *Kritik der Urtheilskraft*. Rkp. fasc. 56/1: *Auszug aus Immanuel Kants physischer Geographie*.

81 ÚK SAV, BB 463: KANT, Immanuel. *Zum ewigen Frieden*. Königsberg: Nicolovius, 1796.

82 Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Literaria notata, J 4.

nutá v diele *Paradoxen über das Staats- und Volksleben* je ďalšou, zatiaľ málo preskúmanou dimenziou recepcie za hranicami 18. storočia.⁸³

* Štúdiá bola podporená grantom Agentúry pre podporu výskumu a vývoja č. APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elit na Slovensku v 19. a 20. storočí* riešeného v Historickom ústave SAV.

doc. Ivona Kollárová, PhD.
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava
e-mail: knizivon@savba.sk

Príloha č. 1:

Súpis prenumerantov knihy *Die allgemeine Religion od Ludwiga Heinricha von Jakob*. (Halle: Hemmerde und Schwetschke, 1797), s. [21].

Nachtrag zum Pränumerantenverzeichniss. Ungarn

Scharoscher Comitatus

Hr. Andreas Kralowansky Prof. und Rector des evangel. Gymnas. zu Eperies [Prešov].

[Hr.] Andreas Mayer Professor ebendas.

[Hr.] Siegismund Karlowsky, Prof. ebendas.

[Hr.] Joh. Daniel Walleibuer (!) Subrector ebend.

[Hr.] Mathias Sennowiz, öffentl. Mädchenlehrer ebend.

[Hr.] Daniel Sonntag, Cand. und Präfect der jungen Hrn. Paltzmann u. Sonntag ebendasselbst.

[Hr.] Joh. Blatnitzky Cand. und Präfect des jungen Hrn. v. Schroeter ebend.

[Hr.] Andreas Victor, Präfect der jungen Hrn. v. Berhelyi in Szmrethany [Smrečany ?] ebend.

[Hr.] Daniel Kriebel, Studierender ebendasselbst.

[Hr.] Martin Schuster, Stud. ebend.

[Hr.] Peter Benedek, Stud. ebend.

[Hr.] Balthasar Berhelyi. Stud. ebend.

83 ČAPLOVIČ, Ján. *Paradoxen über das Staats- und Volksleben. Mit vorzüglicher Beziehung auf Ungern*. Hermannstadt: Hochmeister, 1845.

[Hr.] Sam. Jak. Croner, Stud. ebend.

[Hr.] Andreas Wagner, Stud. ebend.

Zipser Comitatus

Hr. Joh. Genersich, Prof. am Gymnas. zu Kaismark [Kežmarok].

[Hr.] Joh. Asboth, Prof. ebend.

[Hr.] Paul Nadler, Professor ebend.

[Hr.] Georg Molitor, Prediger in Georgenberg [Spišská Sobota].

[Hr.] Samuel Fuchs, Prof. in Leutschau [Levoča].

[Hr.] Samuel Topperczer, Prof. ebendas.

[Hr.] Joseph Marton, Prof. ebendas.

[Hr.] Jakob Malvieur, der Bergbaukunde beflüssener in Schemnitz [Banská Štiavnica].

[Hr.] Lud. Heinr. Schmidt, Candidat in Iglo [Spišská Nová Ves].

[Hr.] Mich. St. Sztányik, Pred. in Kerestesch [Chmeľov].

[Hr.] Andreas Schulek, Pred. in Hanuschfalva [Spišské Hanušovce]

[Hr.] Andreas Schulek (!), Pred. in Kukov. [Kuková]

[Hr.] Joh. Fleischer, Pred. in Marzonya [Marhoň].

[Hr.] Georg Getsko, Pred. in Pasditsch [Pozdišovce].

[Hr.] Samuel Fabri, Schullehrer in Hanuschfalva [Spišské Hanušovce, Hanušovce nad Topľov?].

[Hr.] Martin Kordosch, Pred. in Chiralt [Giraltovce].

Príloha č. 2:

Prenumeranti podľa listu Martina Hamaliara miestodržiteľskej rade

Joannes Sztraka, VDM Pukaczensis [Pukanec]

Samuel Kossányi VDM Schemnicziensis [Banská Štiavnica]

Joannes Polereczky, VDM Maróthiensis [Hontianske Moravce?]

Mathias Krumm, VDM Prandorfensis [Devičany]

Samuel Csernyánszky, VDM Báthensis [Bátovce]

Mathias Abafy VDM Lissoviensis [Lišov]

Paulus Csény, VDM Lyunoviensis [?]

Michael Godra VDM Darassiensis [Dražovce (Hont.)]

Samuel Grenzner VDM Pelsőczyensis [Plešivec]

Joannes Holub VDM, Belyujaensis [Biel, resp. Beluj]

Paulus Járosy VDM Teszériensis [Hontianske Tesáre]

Samuel Kuzma VDM Bágyoniensis [Bad'an]

Daniel Lehoczky VDM Csaloniensis [Čelovec]
Joannes Molitoris VDM Paloitensis [Plachtince]
Beniamin Musculi VDM Ledényeinsis [Ladzany]
Joannes Petján VDM Pribeliensis [Pribilina]
Samuel Plachy VDM Drjenoviensis [Drienov]
Samuel Raphanides VDM Rakonczaiensis [Rykynčice]
Paulus Szekerka VDM Tsattensis [Čata]
Max Bisztinszky VDM in Deutsch-Pilsen [Nagybörzsöny (Pešt. stolica)]
Georg Goldberger VDM Dacsó-Lámensis [Dačov Lom]
Andreas Szombathy Ludi.Mgr Bathensis [Bátovce]
Daniel Dobrigh detto Dacsó-Lámensis [Dačov Lom]
Joannes Dorkovics VDM Veterozoliensis [Zvolen]
Adamus Sztevonka VDM Garamszeghiensis [Hronsek]
David Lovich VDM Neosoliensis [Banská Bystrica]